

ISTORINIS PASAKOJIMAS KAIP NARATOLOGINĖS ANALIZĖS OBJEKTAS

Vytautas Žemgulis

Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
Didlaukio g. 47-507, LT-08303 Vilnius
Tel. (370 5) 267 52 16; faks. (370 5) 267 53 04
Vilniaus pedagoginio universiteto Filosofijos katedra
T. Ševčenkos 31, LT-03111 Vilnius
Tel. (370 5) 233 56 20
El. paštas: vitez@one.lt

Naratyvistinės istorijos filosofijos radikaliajo sparno atstovai H. White'as ir F. Ankersmitas teigia, kad istorinis naratyvas yra giminingas literatūriniam. Toks teiginys implikuoja, jog istorinį pasakojimą galima analizuoti literatūros mokslo priemonėmis. Šiame straipsnyje mėginama paanalizuoti priežastis, kodėl iki šiol tiek literatūrologai, tiek istorijos filosofai mažai skyrė dėmesio istorinio naratyvo literatūrologinei analizei. Išdėsius pagrindines literatūrologines naratyvo teorijos sąvokas, analizuojama E. Gudavičiaus Lietuvos istorijos ištrauka naratologiškai ir aptariama tokios istorinio pasakojimo analizės reikšmė istorijos filosofijai.

Prasminiai žodžiai: istorinis pasakojimas, grožinis pasakojimas, naratologija, naratologinė analizė.

Šiame straipsnyje nauju aspektu aptarsime mažai iki šiol tyrinėtą istorinio ir literatūrinio naratyvo giminingumo problemą. Žymiausi šiuolaikinės naratyvistinės istorijos filosofijos atstovai Haydenas White'as ir Franklinas Ankersmitas teigia, kad istorinis naratyvas yra labai artimas literatūriniam (visų pirma vadinamajam realistiniam ar dar labiau – istoriniam romanui) (Munslow 1997: 71)¹. Toks

teiginys implikuoja, kad istorinį pasakojimą galima analizuoti literatūros mokslų priemonėmis. Tačiau iš karto verta pažymėti, kad jų pačių tekstuose tokios analizės mažoka. Todėl iškykla tokie klausimai: Ar buvo dar bandymų analizuoti istorinį pasakojimą literatūriškai? Ar istorinio naratyvo tematika domina

¹ H. White'as savo naratyvistinės istorijos filosofijos koncepciją išdėsto pagrindiniame veikalė *Metaistorija: istorinė vaizduotė XIX a. Europoje*. Vilnius: Baltos lankos, 2004, bei straipsnių rinktinėse: *Tropics of discourse. Essays in Cultural Criticism*. Baltimore, 1978; *The Content of the Form: Narrative Discourse and Histori-*

cal Representation. Baltimore, 1987; *Figural Realism. Studies in the Mimesis Effect*. Baltimore–London, 1999. F. Ankersmito svarbiausi veikalai anglų kalba yra *Narrative Logic. A Semantic Analysis of the Historian's Language*. The Hague, 1983; *History and Tropology. The Rise and Fall of Metaphor*. Berkeley, 1994. Be to, jis dažnai rašo pagrindiniame istoriografijos teorijos moksliniame leidinyje *History and Theory*.

literatūrologus? Ar literatūrologinė istorinio naratyvo analizė gali būti naudinga istorijos filosofijai? Kuo skiriasi literatūrologinis ir filosofinis požiūris į istorinį pasakojimą?

Ieškant atsakymo į šiuos klausimus, pirmojoje straipsnio dalyje išdėstomos pagrindinės literatūrologinės naratyvo teorijos sąvokos. Tam skirtas pirmas straipsnio skirsnis. Antrajame siekiama aptarti priežastis, kodėl naratologinei istorinio naratyvo analizei nei literatūrologai, nei istorijos filosofai iki šiol neskyrė daugiau dėmesio. Trečiojoje straipsnio dalyje mėginama išanalizuoti E. Gudavičiaus *Lietuvos istorijos* ištrauka, pasitelkiant G. Genette'o naratologinės teorijos sąvokas, ir aptarti tokios analizės išdavas.

1. Literatūrologinės naratyvo teorijos

Pasakojimą, arba naratyvą, kaip specifinę kalbinio universumo dalį pradėjo analizuoti Prancūzijoje XX a. 7–8 dešimtmečiais susiformavusi Ferdinando de Saussure'o tyrimų inspiruota struktūralistinė disciplina – semiotika. Skiriamos dvi prancūziškosios struktūralistinės semiotikos mokyklos. Viena jų siekia taikyti griežtus analizės metodus, tirti įvairiausias, nebūtinai kalbines, ženklų sistemas ir galiausiai sukurti bendrąją reikšmės teoriją. Ši mokykla pasaulyje žinoma Greimo, arba Paryžiaus mokyklos, vardu. Kita, siejama pirmiausia su Rolando Barthes'o, taip pat jo mokinių Gerardo Genette'o, Julios Kristevos ir kitų darbais, yra linkusi į metaforinį, labiau estetizuotą, filosofinį kalbėjimą, daugiausia nukreiptą į literatūros tekstų rašymo, kaip daugiaprasmio veiksmo, analizę, savotišką „tekstų apie tekstus“ meną. Jai artima poststruktūralizmo, arba dekonstruktyvizmo, kryptis, kuriai ryškiausiai atstovauja įžymusis Jacques Derrida (Pavilionis 1989: 18).

Semiotika, tyrinėjanti bet kokius žmogaus sukurtus ženklus ir jų sistemas, apima ir kalbą kaip svarbiausią ženklų sistemą. Struktūralizmo principais pagrįstas semiotikos skyrius – teksto semiotika nagrinėja išoriškai sunkiai išskiriamas, arba gilumines, tekstų struktūras. Jos paprastai siejamos su teksto prasme. Pasakojimą, arba naratyvą, struktūriškai tiria siauresnė teksto semiotikos dalis – naratologija.

Naratologijos tėvu galima vadinti rusų tautosakininką Vladimirą Proppą, kuris 1928 m. paskelbė savo garsų darbą *Pasakos morfologija* (Propp 1928). Jis savo darbe ištyrė 100 stebuklinių rusų pasakų ir jose išskyrė ribotą (31) funkcijų skaičių, taip pat aštuonis personažų tipus: Agresorių, Dovanotoją, Pagalbininką, Ieškomą Personažą, Jo Tėvą, Pavedėją, Herojų, Išdaviką. Funkcijos apibūdina personažų veiksmus ir būsenas, pavyzdžiui, herojaus išvykimas, stoka, vedybos, sugrįžimas. Proppas teigė, kad funkcijų sekos pasakojime pasikartoja ir kad funkcijų seka kiekviename tekste yra nekintama.

Remdamasis Proppo darbu ir Levi-Strausso mitų tyrinėjimais, savitą teksto semiotikos teoriją sukūrė Algirdas Julius Greimas. Jos pagrindas yra idėja, kad reikšmė susideda iš priešybių (opozicijų). Ši idėja taikoma jo pateiktame naratyvinio (pasakojamojo) teksto modelyje. Šio modelio branduolys – iš elementarių pamatinių semantinių struktūrų sudarytas semiotinis kvadratas. Jį atitinkanti semantinė mikrovīsata (mikrouniversumas) pasireiškia naratyviniame tekste įvairiais pavidalais. Pasakojamojo teksto struktūrą Greimas aiškino naudodamas aktantų modelį, kurį pasiūlė dar Proppas. Aktantas, siejamas su predikatu, sudaro naratyvinės gramatikos elementą. Greimas išskyrė šešis aktantus, kurie per semantines opozicijas sudaro tris aktantų

kategorijas: subjektas–objektas, siuntėjas–gavėjas, padėjęjas–priešininkas. Naratyvinio teksto seka susidaro kaip semantinių verčių perdavimo aktantams procesas. Elementarūs aktantų ryšiai yra disjunkcija ir konjunkcija. Jie pasireiškia kaip atskyrimas ir sujungimas arba kova ir susitaikymas. Kaip pavyzdį galima pateikti tokią pasakojamo teksto struktūrą: seka prasideda konjunktyviu santykiu tarp dviejų aktantų; po to eina jų atskyrimas, t. y. aktantų santykis tampa disjunktyvus; dėl to atsiranda naujas susijungimas – konjunkcija. Visą procesą atitinka nuolatinis vertybių perkirstymas (Budrevičius 1998: 55–57).

Klasikiniu naratologiniu veikalu galima laikyti Gerardo Genette'o darbą *Naratyvinis diskursas* (Genette 1980). Priešingas nei Greimas, jis mano, kad pasakojimai skiriasi ne turiniu, bet veikiau forma, pateikimo būdu. Todėl savo naratologiją Genette'as vadina formaliaja, arba modaline (Keršytė 1999: 65). Jis mano, kad naratyvinio diskurso analizė yra ne kas kita, o pasakojimo (*diskurso*) ir pasakojamosios istorijos (*diegezės*), pasakojimo ir pasakotojo bei pasakojančiojo ir pasakojamosios istorijos tarpusavio ryšių tyrimas (Genette 1980: 29). Genette naratologija skiria tris aspektus, kuriais gali būti nagrinėjamas diegezės ir diskurso laikų autonomiškumas ir jų tarpusavio santykiai. Būtent naratologą *laikas* diskurse gali dominti arba kaip laikinė įvykių seka diegezėje ir įvykių pateikimo *tvarka* diskurse, arba kaip tų įvykių (diagetinių segmentų) *trukmė* diegezėje ir jų pateikimo pseudotrukmi (t. y. įvykiams skirtu tekstu ilgumas ar, kitaip tariant, pasakojimo *greitis*), arba kaip įvykių pakartojamumas diegezėje ir jų pasakojimo pakartojamumas – tai, kas vadinama *dažniu*. *Tvarka, greitis, dažnis* – svarbiausios pasakojimo laikui apibūdinti vartojamos naratologijos sąvokos (Genette 1980: 35).

Anot Genette'o, tyrinėti laikinę pasakojimo *tvarką* – tai palyginti įvykių arba laikinių segmentų išsidėstymo *tvarką* naratyviniame diskurse su tų pačių įvykių arba laikinių segmentų *tvarka* diegezėje – su tokia *tvarka*, kokią ją aiškiai nurodo pats pasakojimas arba kokią ją galima numatyti esant iš vienokios ar kitokios netiesioginės nuorodos. Chronologinis diegezės laikas dažniausiai nesutampa su naracijos laiku diskurse.

Viename diskurse gali būti keli pasakojimai. Tai yra vadinamoji naratyvinių lygmenų problema. Tas pasakojimas, kuris imamas kaip atskaitos taškas kitiems pasakojimams išlukšteni, vadinamas pirmuoju, arba pagrindiniu, pasakojimu, o dažniau – tiesiog pasakojimu. Metapasakojimas – tai pasakojimas pasakojime, arba antrasis (antro lygio) pasakojimas. Skirtingų lygių pasakojimų išskiriama tiek, kiek kūrinyje vienas jų įsiterpia į kitą.

Laikiniai nesutapimai (*anachronijos*) tarp pasakojimo (diegezės) ir papasakojimo (diskurso) yra bendras dėsningumas, o sutapimai – tik išimtys. Griežta chronologija – kone papasakoto laiko ir pasakojamo laiko sutapimas – yra retenybė, menkai apdoroto diskurso žymė. Pavyzdžiui, toks yra „tiesioginio reportažo“ atvejis (Vaitiekūnas 2000: 52). Galimi sutapimai tvarkos požiūriu neužtikrina sutapimų kitais, greičio ar dažnio požiūriais.

Anachronija gali „nusikelti“ daugiau ar mažiau toli nuo „dabarties“ momento tiek į ateitį, tiek į praeitį. Genette'as šį reiškinį vadiną *anachronijos nuotoliu*. Anachronija gali apimti tam tikrą, didesnę ar mažesnę, diegezės trukmės dalį. Tai vadinama *anachronijos amplitude* (Genette 1980: 48).

Rekonstruodamas įvykių chronologiją, Genette'as įteisina naracijos, kaip sakymo akto, laikinę autonomiją ir atskleidžia jos savitumą. Jis ieško naratyvinių anachronijų, arba

„įvairių neatitikimo formų tarp diegezės tvarkos ir diskurso tvarkos“. Jos, t. y. pažeidimo formos, būna dviejų rūšių: *analepsė* (ankstesnio įvykio papasakojimas, arba naratyvinis pavėlavimas) (1980: 48–66) ir *prolepsė* (vėlesnio įvykio papasakojimas, arba naratyvinis pirmalaikiškumas, „naratyvinio nekantrumo ženklas“) (1980: 67–79).

Analepsės ir prolepsės pagal santykį su pirmojo (pagrindinio) pasakojimo amplitude yra skirstomos į *išorines*, *vidines* ir *mišrias*. *Išorinė analepsė* Genette'as vadina tokia, kurios visas ilgis pasilieka išoriškas „pagrindinio pasakojimo“ erdvės atžvilgiu. Savo ruožtu *vidinė analepsė* vadinama tokia, kuri įkomponuota į „pagrindinį pasakojimą“. Taip pat įmanoma ir šiuo požiūriu *mišri analepsė* (jų amplitudė iš dalies įeina į pagrindinio pasakojimo amplitudę) (1980: 49).

Vidinės anachronijos formos pagal tai, ar jos pateikia skirtingą nuo pagrindinio pasakojimo istoriją, ar jį pratęsia, skaidomos dar smulkiau: į *heterodiegetines* (įprasta, kad į pasakojimą įtraukiant naują personažą supažindinama su jo praeitimi, kilme) ir *homodiegetines* analepses ir prolepses. Homodiegetinės pagal santykį su pirmojo pasakojimo turiniu dalijamos į *papildomas* ir *kartotines* analepses ir prolepses. Papildančios analepsės užpildo pasakojimo spragas, o prolepsės kompensuoja būsimo spragas. Kartotinės analepsės primena, kas jau buvo papasakota, prolepsės anonsuoja, kas dar bus papasakota (Vaitiekūnas 2000: 53).

Trukmė arba *greitis* yra vienas svarbiausių naratyvinio temporalumo aspektų. Pasakojimas pagreitėja arba sulėtėja priklausomai nuo to, kiek diegezės seka ir pasakojimo seka sutartėja arba nutolsta. „Pasakojimo greitį apibūdiname istorijos (diegezės – *V. Ž.*) trukmės, matuojamos sekundėmis, minutėmis, valan-

domis, dienomis, mėnesiais ir metais, ir teksto ilgumo, matuojamo eilutėmis bei puslapiiais, santykiu“ (Genette 1980: 88). Visiškas diegezės trukmės ir diskurso ilgumo sutapimas yra veikiau hipotetinio pobūdžio norma: *izochronijai* artimiausi yra dialogai, tačiau *anizochronija* (bet koks jų nesutapimas) būdinga kiekvienam pasakojimui. Pasakojimas visada daugiau ar mažiau anizochroniškas. Anot Genette'as, informacijos kiekis atvirksčiai proporcingas pasakojimo greičiui (Vaitiekūnas 2000: 31).

Naratologijoje yra skiriamos keturios pagrindinės naratyvinio vyksmo formos, reikšmingos kalbant apie pasakojimo trukmę: *pauzės*, *elipsės*, *scenos* ir *apžvalgos*. Esminėse naratyvinio vyksmo formose diegezės laikas bei diskurso pseudolaikas sąveikauja skirtingai: pauzėje pastebimas vien diskurso laiko buvimas, elipsėje – vien diegezės laiko, scenoje abu tie laikai yra ekvivalentiški, o apžvalgoje diskurso laikas yra trupmesnis už diegezės laiką (Vaitiekūnas 2000: 62). Elipsės ir apžvalgos pagreitina pasakojimą, pauzė – sulėtina. Šios naratyvinio vyksmo formos nėra stilistinės pasakojimo formos, nors jas ir galima gretinti: pauzė nebūtinai sutampa su aprašymu ar refleksija, apžvalga – su pasakojimu, o scena – su dialogu ar monologu. Galvoje turima diegezės ir diskurso tempo santykis: pauze aprašymas ar refleksija gal būti vadinami tiek, kiek stabdo diegezės laiko tėkmę. Pasakojimas, kaip stilistinė forma, tiek yra apžvalga, kiek nedetaliizuodamas aprėpia didesnį istorijos laikotarpį. Dialogai ir monologai yra tiek scenos, kiek pateikiami kaip tiesioginiai, tarsi be pasakotojo tarpininkavimo vykstanys procesai.

Naratyvinio dažnio Genette'as vadina dažnio (arba pakartojimų) santykį tarp diegezės ir diskurso, kitaip tariant, santykį tarp pačių papasakotų įvykių dažnio ir to, kaip dažnai jie pateikiami pasakojime. Skiriami keturi daž-

nių tipai: galima vieną kartą papasakoti apie tai, kas įvyko vieną kartą; *n* kartų – apie tai, kas įvyko *n* kartų; *n* kartų apie tai, kas įvyko vieną kartą; vieną kartą apie tai, kas įvyko *n* kartų (Genette 1980: 114–116). Atitinkamai skiriami keturi pasakojimų tipai: kartinis, dauginis, kartotinis ir dažninis.

Kiekvienas diskursas yra susijęs ne tik su žinojimo ieškojimu, bet pirmiausia su jo perdavimu. Genette'as tą perdavimą laiduojančias instancijas skiria į *balsą* ir *būdą* kaip naratyvinės informacijos perdavimą ir atranką. Anot jo, aptariant balsą, atkreipiamas dėmesys į tai, kas yra pasakotojas (kas kalba?), o būdą – į tai, kas yra tas personažas, kurio regėjimo taškas orientuoja naratyvinę perspektyvą (kas mato, suvokia?). Vienos instancijos veiklą apibūdina naracija, kitos – *fokusuotė* (*focalization*). Fokusuotę Genette'as suvokia kaip „lauko“ apribojimą, naratyvinės informacijos atranką, lyginant su tuo, kas tradiciškai vadinama visąžinyne, o tiksliau – „pilnutine informacija“ (Vaitiekūnas 2000: 95). Kitaip tariant, atskaitos taškas – *nulinė fokusuotė*, arba tariamas atrankos nebuvimas. Šiuo atveju naratorius žino daugiau nei jo istorijos dalyviai, o tai būdinga XIX amžiaus romaniui. Išskiriama taip pat *vidinė fokusuotė* (paiteikiama tik ta informacija, kurią žino personažas) ir *išorinė fokusuotė* (personažas matomas tik iš išorės, „objektyviai“). Fokusuotės įrankis yra orientacijos centras, kuris vidinės fokusuotės atveju sutampa su personažu, o išorinės – yra naratoriaus pasirinktame galimo pasaulio taške, nesutampančiame su jokia personažu (Vaitiekūnas 2000: 96).

2. Istorinis naratyvas kaip naratologinės analizės objektas

Grįžtant prie straipsnio pradžioje iškelto klausimo apie literatūrologinę istorinio teksto ana-

lizę, turiu konstatuoti, kad iki šiol patys literatūrologai istorinio teksto analizei skyrė labai mažai dėmesio. Istorinį pasakojimą šiek tiek bandė analizuoti R. Barthes'as (Barthes 1954), E. Auerbachas (Auerbachas 2003), J. Lotmanas (Лотман 1992). Lietuvoje Gedimino laikų semiotinę analizę atliko K. Nastopka (Nastopka 2000). Kai kuriuos lietuviškus metraščius yra analizavęs S. Žukas (Žukas 1997).

Kodėl literatūrologai taip mažai domisi istoriniu pasakojimu? Atsakymas, manau, galėtų būti dvejopas: viena vertus, gali būti, kad didžioji jų dalis istoriją tradiciškai laiko esmingai besiskiriančiu nuo literatūros dalyku, nepriklausančiu literatūrologijos mokslo objektų sričiai. Kita vertus, jei lyginsime tikslus, kurių siekia literatūrologai, nagrinėdami fikcinį naratyvą, ir istorijos filosofai, analizuodami istorinį, matysime, kad jie skiriasi. Literatūrologams grožinio pasakojimo analizės tikslas yra daugiau estetinis – struktūriškai analizuodami pasakojimą jie siekia atskleisti, išryškinti tą autoriaus priemonių arsenalą, kuris padeda pasiekti tam tikrus estetiškus tikslus. Juk grožinės literatūros tikslas yra grožis. Todėl ir literatūrologija iš esmės nagrinėja grožio literatūroje „gamybos procesą“. Istorijos filosofai, akcentuojantys istorinio naratyvo giminingumą literatūriniam, istorinį tekstą nagrinėja turėdami kitą tikslą – atskleisti ne to teksto grožio „virtuvę“, o išsiaiškinti, kaip jis reprezentuoja praeitį, kokie yra šio reprezentavimo mechanizmai. Todėl net ir tie istorijos filosofai, kurie pabrėžė istorijos literatūriškumą, nenagrinėjo istorinių naratyvų naratologinės literatūros mokslo teorijos sąvokomis. Tuo galime įsitikinti patyrinėję, kaip istorinį naratyvą analizavo žymiausi radikaliojo sparno naratyvistiniai istorijos filosofai – White'as ir Ankersmitas.

White'as² analizuoja keturių, jo nuomone,

žymiausių XIX a. istorikų – J. Micheleto, L. Ranke's, A. Tocqueville'o, J. Burckhardto tekstus ir stengiasi parodyti, kaip juose atsispindi jo pasiūlyta tropologinė schema. Krinita į akis tai, kad White'as, skirtingai nei naratologai, analizuoja ne kokius nors konkrečius autoriaus tekstus, jų ištraukas, o interpretuoja visus autoriaus kūrinius, jo kūrybą apskritai. Be to, White'as, regis, daro priešingai nei naratologai, kurie iš pradžių analizuoja tekstą, o paskui daro išvadas ir apibendrinimus. White'as pirmiau postuluoja savo siūlomos istorinio naratyvo tropologinės prigimties schemos detales *Metaistorijos* įvade (White 1973: 1–42), o tik vėliau imasi analizuoti konkrečių istorikų tekstus ir ieško juose savo idėjų patvirtinimo. Pavyzdžiui, teiginį, kad Micheletui būdingas metaforinis istorinio lauko prefigūravimo tipas bei romantinis įsiužetinimas, White'as įrodinėja nurodydamas tekstų vietas, kuriose Micheletas sutapatina skirtingus reiškinius:

Apimtas entuziazmo tiems įvykiams, kuriuos aprašė, Micheletas ištirpdo bet kokį skirtumą tarp žmonių, institucijų ir vertybių. Jo metaforinis *sutapatinimas dalykų*, kurie atrodo skirtingi, visiškai atmeta bet kokį *skirtumo tarp dalykų* jausmą, nuo kurio ir gali prasidėti metafora. Visi skirtumai išnyksta jo visumos vienybės įvaizdyje. Tokiu būdu, rašo Micheletas, „karingiausiai nusiteikę žmonės“ tampa „taikos šaukliais“, „Malonė, kurios vardan Tironija sutriuškino mus, skamba sąskambyje su Teisingumu“. Revoliucija, įsivaizduojama kaip procesas, – sako Micheletas, – yra ne kas kita kaip „teisingumo reakcija, pavėlavęs Amžinojo Teisingumo atėjimas“; savo esme ji yra „tikroji Meilė, tapati Malonei“ (1973: 157).

² Detaliau H. White'o tropologinė istorinio teksto teorija yra išdėstyta autoriaus straipsnyje: „Haydeno White'o naratyvistinio-tropologinio projekto recepcija ir kritika“, in *Problemos*, 2004, Nr. 65.

Galima pastebėti, kad White'as daugeliu atveju tiesiog konstatuoja, jog tam tikram istorikui būdingas tam tikras tropas, įsiužetinimo, aiškinimo formalioju argumentu ar ideologinės implikacijos tipas, net neargumentuodamas ar nepateikdamas tai patvirtinančios istoriko teksto ištraukos. Pavyzdžiui, tik pradėjęs L. Rankės kūrybos apibūdinimą, White'as iš karto konstatuoja, kad Rankė istoriją „mato“ komiškai:

1848–1851 ir 1870–1871 metų revoliucijos nepaveikė Rankės; jos neatvedė jo prie minties apie socialinės ir kultūrinės organizacijos, susiklosčiusios Europoje 1830–1840 metais po beveik du tūkstantmečius trukusios kovos, silpnumus ar esminius trūkumus. Komiškas matymas liko neužtemdytas – tai visiškai aiškiai nurodė Droizenas savo atsiliepime apie Rankę 1868 metais“ (1973: 164).

Taip pat ir A. Tocqueville'o atveju, aptardamas įvairias jo naracijos ypatybes, White'as iš karto teigia, kad:

Kalba išimtinai metonimiška, kaip ir antrajame „Demokratijos Amerikoje“ tome, tačiau proceso įvaizdžiai yra labiau iškilūs, o laiko tėkmė ir vystymasis labiau išreikšti“ (1973: 196).

Matome, kad White'as istorinį tekstą greičiau interpretuoja, nei analizuoja. Akivaizdu, kad naratologinės istorinio teksto analizės galimybės jis nesinaudoja. Tiesa, jis kartais vartoja tam tikras naratologines sąvokas – *naratoriaus* (1973: 150), *veikėjų* (agents), *jėgų* (agencies) ir *veiksmų* (acts) (1973: 14), tačiau tai daro tik epizodiškai, nesiekdamas atskleisti jų funkcionavimo konkrečiuose istoriniuose naratyvuose. Literatūrologinius *sintaksės* (1973: 170) ir *semantikos* (1973: 172) terminus White'as vartoja tik perkeltine prasme.

Ankersmito darbuose galima aptikti daugiau istorinių tekstų analizės elementų. Pavyzdžiui, savo straipsnyje *Gibbonas ir Ovidi-*

jus jis praneša, kad nagrinės tas Gibbono veikalas *Romos imperijos žlugimas* kaip naratyvo ypatybes, kurios taip pat yra būdingos ir Ovidijaus *Metamorfozėms* (Ankersmit 1999: 172). Ankersmitas mano, kad ankstesnėse Gibbono veikalų studijose daugiausia buvo tyrinėjama Gibbono ironija, todėl jis siūlo labiau atkreipti dėmesį į Gibbono naratyvo prigimtį, žanrą, *fokusuotę*, *balsą* ir pan. (Ankersmit 1999: 172). Analizuodamas Gibbono pasakojimo stilių, Ankersmitas nurodo, kad jau kai kurie ankstesni tyrinėtojai pastebėjo, jog Gibonas *Romos imperijos žlugimą* pasakoja iš tos pačios *perspektyvos*, iš kurios Fieldingo *Tomo Džonso* novelės naratorius pasakoja savo istoriją (Ankersmit 1999: 172).

Tačiau ir Ankersmitas nesiima detalios naratologinės istorinio teksto analizės, o apsiriboja tik kai kurių panašumų tarp tam tikrų istorikų ir rašytojų beletristų tekstų paieškomis. Pavyzdžiui, lygindamas Gibbono *Romos imperijos žlugimą* su Ovidijaus *Metamorfozėmis*, Ankersmitas randa ryšį tarp Narcizo, pamilusio savo atvaizdą vandenyje, ir imperijos laikų romėnų, pamilusių savo ankstesnę, respublikos laikų Romą ir besistengiančių savo kasdienybėje reflektuoti, net ritualizuoti bei teatralizuoti savo pačių praeitį (Ankersmit 1999: 174–176). Abiem kūriniais, anot Ankersmito, taip pat būdingas apgailestavimo dėl to, kas vyksta, nebuvimas, priešiškus dramatiškumui. Vietoje jo vyrauja paprastas didaktiškumas. Be to, *Metamorfozės* su *Romos imperijos žlugimu* vienija tai, kad abi knygos sudaro daugybę istorijų ar net metamorfozių, neperteikiančių jokios substancinės kaitos, jokio vystymosi, o tik konstatuojančių pasikeitusią padėtį ir leidžiančių įvertinti tiek synchroninius, tiek diachroninius jos aspektus (Ankersmit 1999: 184–185).

Ankersmitas apskritai teigia, kad istorikų stiliams daro įtaką jų meto literatūros autorių rašymo manieros. Pavyzdžiui, jis teigia, kad Olandijos XVIII a. 8-ojo dešimtmečio literatūrinis judėjimas turėjo įtakos J. Huizingos minčiai ir rašymo stiliui (Ankersmit 1995: 390). Tačiau, nepaisydamas savo paties postuluojamą literatūros ir istorijos stilių giminingumo, Ankersmitas laikosinuomonės, kad istorija, tiksliau, istorinė patirtis savo esme yra labiau gimininga vaizduojamajam menui nei literatūrai. Anot jo, istorijos tyrimui labiau pravarčios ne istorinės novelės, o vaizduojamųjų menų studijos (Ankersmit 1995: 239). Beje, istorinį tekstą jis laiko logiškai ir istoriškai ankstesniu už literatūrinį, todėl mano, kad ne literatūros tyrimas gali paaiškinti istoriją, o atvirkščiai (Ankersmit 1995: 238–239). Todėl jis tikriausiai ir ignoruoja naratologijos sąvokų pritaikymo istorijos tekstų analizei perspektyvą kaip galimą naratyvistinės istorijos teorijos plėtros ir atnaujinimo kelią.

3. E. Gudavičiaus istorinio teksto ištraukos naratologinė analizė

Galima spėti, kad naratologinė istorinių tekstų analizė leistų perkelti abstraktų klausimą apie istorinio teksto giminingumo literatūriniam laipsnį į konkrečios analizės plotmę, kad būtų išsiaiškinta, kurie istoriniai tekstai yra giminingi beletristiniams, kokie konkrečiai yra jų artimiausi giminaičiai, kuo ta giminytė pasireiškia ir kur ji baigiasi. Tačiau ar tikrai istoriniai pasakojimai gali būti analizuojami naratologinėmis sąvokomis?

Norėdamas tuo įsitikinti, pamėginsiu atlikti naratologinę Edvardo Gudavičiaus *Lietuvos istorijos* (Gudavičius 1999) skyriaus „Kęstučio ir Jogailos konfliktas ir jo pasekmės“ ištraukos analizę. Ją pasirinkau beveik

atsitiktinai, neieškodamas literatūriškesnės Gudavičiaus monografijos ištraukos, kuri iš anksto būtų „patogesnė“ naratologinei analizei. Teksto pasirinkimą daugiau nulėmė tai, kad šis Lietuvos istorijos epizodas (Jogailos ir Kęstučio konfliktas bei Kęstučio nužudymas) daugumai Lietuvos skaitytojų, manau, gerai žinomas dar iš mokyklos laikų. Pateikiamoje ištraukoje visus sakinius sunumeravau:

Algirdo įpėdinį Jogailą pripažino ir parėmė Trakų kunigaikštis Kęstutis, galėjęs būti didžiausiu jo varžovu (1). Tuo buvo pratęstas Algirdo ir Kęstučio susitarimas (2). Darydamas tai, Kęstutis iš Jogailos laukė tvirtu Trakų kunigaikštijos statuso pripažinimo ir aktyvios paramos kovoje prieš Vokiečių ordiną (3).

Vokiečių ordino puolimai tęsėsi (4). 1377 m. rugsėjo pradžioje Vinrikas Kniprode, remiamas Austrijos hercogo, nusiaubė Viduklės ir Kražių žemes Žemaitijoje (5). Pačioje 1377 m. pabaigoje buvo įsiveržta į Juodąją Rusiją ir Kaugo apylinkes (6). Livonijos ordinas 1377 m. gegužės ir 1378 m. vasario mėnesį niokojo Upytę, o Prūsijos kryžiuočiai 1378 m. – Trakų kunigaikštijos lietuviškas ir rusiškas žemes (7). Kęstutis aktyviai priešinosi: 1377 m. kovo mėnesį nusiaubė Kuldigos sritį Kurše, 1378 m. sugriovė Ekersbergo pilį Prūsijoje, o 1379 m. vos nepaėmė Klaipėdos pilies (8).

Vilniaus kunigaikštija šiose kovose menkai tepasireiškė (9). Jogailą kaustė priešiški Andriaus veiksmai ir Maskvos sėkmė (10). Tai, kas buvo būtinybė Algirdui ir Kęstučiui, laidavusi jų tvirtą padėtį, Jogailai ir jo jaunesniesiems broliams, išaugusiems atskiroje Vilniaus kunigaikštijoje ir susijusiems su Lietuvos politikos rusiškąja puse, atrodė tikrai specifinėmis Trakų kunigaikštijos aktualijomis (11). Beje, ir Kęstutis, ir Jogaila suvokė įtemptos Algirdo kovos dviem frontais nesėkmę, tik kiekvienas šią problemą stengėsi išspręsti savaip (12). Kęstutis norėjo, kad didysis kunigaikštis atsisakytų ekspansijos į Rusiją ir savo jėgas nukreiptų prieš Vokiečių ordiną (13). Jogaila, atvirksčiai,

buvo linkęs palikti Trakų kunigaikštiją likimo valiai, kad visas jėgas galėtų sukoncentruoti prieš vis daugiau laiminčią Maskvą (14). Veikė čia ir Jogailos aplinka (jo broliai ir motina Julijona), kuri ėjo dar toliau, masindamasi į Trakų kunigaikštiją ir kryžiuočių smūgius jai laikydamą palankia šiems norams aplinkybe (15). Augantį Vilniaus dvaro priešiškumą Kęstučiui labai padidino tapęs įtakingu Jogailos svainis (1377 m. vasarą vedęs jo seserį Mariją), bajoras Vaidila (16).

Skirtingi ir net priešingi Vilniaus ir Trakų dvarų politiniai siekiai klostėsi palaipsniui, iš pradžių dar vyraujant senai sutarimo tradicijai, kurią darė aktualesnę kryžiuočių spaudimas (17). Šiems siekiams pradėjus ryškėti, buvo dar ieškomi abi puses patenkinantys kompromisai (18). Kęstutis neprieštaravo Skirgailos kelionei į Europos šalis, įvykusiai 1379 m. vasaros antroje pusėje – rudens pradžioje (19). Jogailos brolis, skelbdamas, jog ruošiasi krikštytis, aplankė Vokiečių ordino vadovybę, Čekijos karalių (ir Vokietijos imperatorių) Vaclovą IV ir Vengrijos bei Lenkijos karalių Liudviką Didįjį (20). Šis demaršas liudijo, kad Gediminaičių viršūnė grįžta prie Gedimino politinės programos, atsisakydama Algirdo taktinių virazų stačiatikybei (21). Tačiau siūsdamas Skirgailą, Vilniaus dvaras jau ėjo toliau: kai kas su kryžiuočiais buvo aptariama ir už Kęstučio nugaros, taigi linkstama siekti krikšto jo sąskaita (22). Vokiečių ordinas labai greitai suvokė, kad politinis Vilniaus ir Trakų frontas skyla, todėl neprieštaravo Skirgailos krikšto akcijai (23). Tai buvo pirmas žingsnis, atvedęs į du kompromisus, pakeitusius Lietuvos ir Vokiečių ordino karo pobūdį (24). Šiuos kompromisus įtvirtino 1379 m. rugsėjo 29 d. Trakų sutartis, numačiusi ribotas paliaubas (25).

Trakų sutartį iš Lietuvos pusės drauge sudarė Jogaila ir Kęstutis (26). Ja dešimčiai metų buvo nutraukiami karo veiksmai ties Vokiečių ordino ir didžiosios Lietuvos kunigaikštijos rusiškųjų, t. y. krikščioniškųjų, žemių sienomis (27). Karo veiksmų apribojimas buvo išorinis kompromisas (28). Antrasis kompromisas bu-

vo vidinis – tarp Jogailos ir Kęstučio (29). Kęstučiui jis buvo akivaizdžiai nenaudingas, nes jis beveik nieko neišlošė (paliaubos saugojo tik nedidelį Trakų kunigaikštijos rusiškųjų žemių ruožą) (30). Tai buvo Kęstučio nuolaida didžiajam kunigaikščiui: savo interesų kaina jis sutiko palaikyti taktinį Lietuvos suartėjimą su Vokiečių ordinu (31). Teoriškai Jogaila galėjo Kęstutį remti karo veiksmų zonoje, ir ši galimybė, matyt, vertė pastarąjį priimti Trakų sutarties sąlygas (32).

Vokiečių ordino vadovai neapsiriko, laikydamasi kompromisus su Lietuva jos politikos suskaldymo priemone ir Trakų kunigaikštijos išskyrimu iš bendrojo Lietuvos gynybos fronto (33). Ryškėjančios Kęstučiui priešiškos Vilniaus dvaro tendencijos įgavo pagreitį (34). Jau sudarant Trakų sutartį, ordino atstovai dar nuvyko į Vilnių, kur buvo slaptai tariamasi (35). 1380 m. vasario 27 d. Jogaila vienas sudarė trumpas paliaubas (iki Sekminių) su Livonijos ordinu, išjungdamas iš jų Trakų kunigaikštiją ir Žemaitiją (36). Šią sutartį dar buvo galima pateisinti Polocko kunigaikštijos padėtimi: kunigaikštija buvo įtraukta į taikos zoną, o ją reikėjo atskirti nuo Livonijos įtakos, veikiant joje Skirgailai prieš Andrių (37). Tačiau tų pačių 1380 m. gegužės 31 d. buvo sudaryta Dovydiškių sutartis, jau akivaizdžiai tapusi Jogailos ir Vokiečių ordino sąmokslu prieš Kęstutį (38). Tai buvo slaptos paliaubos, visiškai išskiriančios Trakų kunigaikštiją (39). Buvo numatyti ir susitarimo nuslėpimo atvejai: sutartis neturėjo nutrūkti, jeigu Jogaila būtų priverstas padėti Kęstučiui ar kryžiuočiai netyčia užkabintų Jogailos valdas (40) (Gudavičius 1999: 149–152).

Ką galime konstatuoti perskaitę šį tekstą ir prisiminę pirmame skirsnyje išdėstytas Genette'o teorijos sąvokas? Analizuojant šio pasakojimo laikinės tvarkos dimensiją akivaizdu, kad ištraukoje pasakojimo laikas su pasakojamų įvykių laiku nesutampa. Šį pasakojimą, anot Genette'o, reikėtų vadinti *anachronišku*. *Anachronijos nuotolis* čia yra nusitęsęs nuo mūsų gyvenamo laikmečio, XXI amžiaus

pradžios, iki pasakojamų įvykių laiko – XIV a. paskutinio ketvirčio – apie 600 metų. *Anachronijos amplitudė* čia nedidelė – keleri metai (1377–1380 m.).

Galima pastebėti ir tam tikrų diegezės tvarkos ir diskurso tvarkos neatitikimų. Visoje ištraukoje galima išskirti kelis pasakojimus, arba kelis pasakojimų lygius. Pirmuoju, arba pagrindiniu, pasakojimu čia reikėtų vadinti pačią Jogailos ir Kęstučio konflikto įvykių eigą. Šiuos įvykius aprašo ir tuo būdu pirmajam pasakojimui čia atstovauja, atrodo, šie sakiniai ar teksto dalys (1, 3, 13–19, 21–40 sakiniai):

Algirdo ipėdinį Jogailą pripažino ir parėmė Trakų kunigaikštis Kęstutis, galėjęs būti didžiausiu jo varžovu (1). Darydamas tai, Kęstutis iš Jogailos laukė tvirto Trakų kunigaikštijos statuso pripažinimo ir aktyvios paramos kovoje prieš Vokiečių ordiną (3). Kęstutis norėjo, kad didysis kunigaikštis atsisakytų ekspansijos į Rusiją ir savo jėgas nukreiptų prieš Vokiečių ordiną (13). Jogaila, atvirksčiai, buvo linkęs palikti Trakų kunigaikštiją likimo valiai, kad visas jėgas galėtų sukongcentruoti prieš vis daugiau laiminčią Maskvą (14). Veikė čia ir Jogailos aplinka (jo broliai ir motina Julijona), kuri ėjo dar toliau, masindamasi į Trakų kunigaikštiją ir kryžiuočių smūgius jai laikydamą palankia šiems norams aplinkybe (15). Augantį Vilniaus dvaro priešiškumą Kęstučiui labai padidino tapęs įtakingu Jogailos svainis (1377 m. vasarą vedęs jo seserį Mariją), bajoras Vaidila (16).

Skirtingi ir net priešingi Vilniaus ir Trakų dvarų politiniai siekiai klostėsi palaipsniui, iš pradžių dar vyraujant senai sutarimo tradicijai, kurią darė aktualesnę kryžiuočių spaudimas (17). Šiems siekiams pradėjus ryškėti, buvo dar ieškomi abi puses patenkinantys kompromisai (18). Kęstutis neprieštaravo Skirgailos kelionei į Europos šalis, įvykusiai 1379 m. vasaros antroje pusėje – rudens pradžioje (19). Šis demaršas liudijo, kad Gediminaičių viršūnė grįžta prie Gedimino politinės programos, atsakydama Algirdo taktinių virazų sta-

čiatikybei (21). Tačiau siųsdamas Skirgailą, Vilniaus dvaras jau ėjo toliau: kai kas su kryžiuočiais buvo aptariama ir už Kęstučio nugaros, taigi linkstama siekti krikšto jo sąskaita (22). Vokiečių ordinas labai greitai suvokė, kad politinis Vilniaus ir Trakų frontas skykla, todėl neprieštaravo Skirgailos krikšto akcijai (23). Tai buvo pirmas žingsnis, atvedęs į du kompromisus, pakeitusius Lietuvos ir Vokiečių ordino karo pobūdį (24). Šiuos kompromisus įtvirtino 1379 m. rugsėjo 29 d. Trakų sutartis, numačiusi ribotas paliaubas (25).

Trakų sutartį iš Lietuvos pusės drauge sudarė Jogaila ir Kęstutis (26). Ja dešimčiai metų buvo nutraukiami karo veiksmai ties Vokiečių ordino ir didžiosios Lietuvos kunigaikštijos rusiškųjų, t. y. krikščioniškųjų, žemių sienomis (27). Karo veiksmų apribojimas buvo išorinis kompromisas (28). Antrasis kompromisas buvo vidinis – tarp Jogailos ir Kęstučio (29). Kęstučiui jis buvo akivaizdžiai nenaudingas, nes jis beveik nieko neišlošė (paliaubos saugojo tik nedidelį Trakų kunigaikštijos rusiškųjų žemių ruožą) (30). Tai buvo Kęstučio nuolaida didžiajam kunigaikščiui: savo interesų kaina jis sutiko palaikyti taktinį Lietuvos suartėjimą su Vokiečių ordinu (31). Teoriškai Jogaila galėjo Kęstutį remti karo veiksmų zonoje, ir ši galimybė, matyt, vertė pastarąjį priimti Trakų sutarties sąlygas (32).

Vokiečių ordino vadovai neapsiriko, laikydamiesi kompromisus su Lietuva jos politikos suskaldymo priemone ir Trakų kunigaikštijos išskyrimu iš bendrojo Lietuvos gynybos fronto (33). Ryškėjančios Kęstučiui priešiškos Vilniaus dvaro tendencijos įgavo pagreitį (34). Jau sudarant Trakų sutartį, ordino atstovai dar nuvyko į Vilnių, kur buvo slapta tariamasi (35). 1380 m. vasario 27 d. Jogaila vienas sudarė trumpas paliaubas (iki Sekminių) su Livonijos ordinu, išjungdamas iš jų Trakų kunigaikštiją ir Žemaitiją (36). Šią sutartį dar buvo galima pateisinti Polocko kunigaikštijos padėtimi: kunigaikštija buvo įtraukta į taikos zoną, o ją reikėjo atskirti nuo Livonijos įtakos, veikiant joje Skirgailai prieš Andrių (37). Tačiau tų pačių 1380 m. gegužės 31

d. buvo sudaryta Dovydiškių sutartis, jau akivaizdžiai tapusi Jogailos ir Vokiečių ordino sąmokslo prieš Kęstutį (38). Tai buvo slaptos paliaubos, visiškai išskiriančios Trakų kunigaikštiją (39). Buvo numatyti ir susitarimo nuslėpimo atvejai: sutartis neturėjo nutrūkti, jeigu Jogaila būtų priverstas padėti Kęstučiui ar kryžiuočiai netyčia užkabintų Jogailos valdas (40).

Antrinius, arba papildančius pirmąjį, pasakojimus šiame tekste galima išskirti tris. Pirmasis pasakoja apie tebesitęsiančius pasakojamuoju momentu kryžiuočių puldinėjimus ir Kęstučio priešinimąsi jiems (4–8 sakiniai):

Vokiečių ordino puolimai tęsėsi (4). 1377 m. rugsėjo pradžioje Vinrikas Kniprode, remiamas Austrijos hercogo, nusiaubė Viduklės ir Kražių žemes Žemaitijoje (5). Pačioje 1377 m. pabaigoje buvo įsiveržta į Juodąją Rusiją ir Kauno apylinkes (6). Livonijos ordinas 1377 m. gegužės ir 1378 m. vasario mėnesį niokojo Upytę, o Prūsijos kryžiuočiai 1378 m. – Trakų kunigaikštijos lietuviškas ir rusiškas žemes (7). Kęstutis aktyviai priešinosi: 1377 m. kovo mėnesį nusiaubė Kuldigos sritį Kurše, 1378 m. sugriovė Ekersbergo pilį Prūsijoje, o 1379 m. vos nepaėmė Klaipėdos pilies (8).

Kitame antriniame pasakojime trečiojo teksto pastraipoje kalbama apie Vilniaus dvaro santykių su šiais puldinėjimais (9–11):

Vilniaus kunigaikštija šiose kovose menkai tepasireiškė (9). Jogailą kaustė priešiški Andriaus veiksmai ir Maskvos sėkmė (10). Tai, kas buvo būtinybė Algirdui ir Kęstučiui, laidavusi jų tvirtą padėtį, Jogailai ir jo jaunesniesiems broliams, išaugusiems atskiroje Vilniaus kunigaikštijoje ir susijusiems su Lietuvos politikos rusiškąja puse, atrodė tikrai specifinėmis Trakų kunigaikštijos aktualijomis (11).

Trečiajame, išreikštame vienu sakiniu, pasakojama apie Švitrigailos kelionę į Vakarus (20):

Jogailos brolis, skelbdamas, jog ruošiasi krikštytis, aplankė Vokiečių ordino vadovybę,

Čekijos karalių (ir Vokietijos imperatorių) Vaclovą IV ir Vengrijos bei Lenkijos karalių Liudviką Didįjį (20).

Genette'as tokius antrinius pasakojimus, arba diegežės tvarkos ir diskurso tvarkos neatitikimus, vadina *analepsėmis*, akcentuodamas jų laikinę autonomiją pirmojo pasakojimo atžvilgiu. Tačiau jis mini ir *vidines analepses*, kuriose minimų įvykių laikas sutampa su pirminiame pasakojame aprašomų įvykių laiku. Šiuo atveju visos trys aptariamos analepsės yra vidinės. Kadangi šios vidinės analepsės ne pateikia skirtingas nuo pirmojo pasakojimo istorijas, o jį pratęsia, jos vadintinos ir *homodiegetinėmis*. Be to, jos taip pat yra *papildomos* analepsės, nes lyg užpildo pirmojo pasakojimo spragas.

Aptariant pasakojimo *trukmę* arba *greitį* Gudavičiaus monografijos ištraukoje, galima teigti, kad šis naratyvas yra ryškiai *anizochroniškas* – čia pasakojimo trukmė ir pasakojamų įvykių vyksmo trukmė nesutampa: įvykiai trunka trejus metus, o pasakojimas išsitenka dviejuose knygos puslapiuose.

Kalbant apie šio pasakojimo naratyvinio vyksmo formas, reprezentuojančias pasakojimo greičio kaitą (arba ritmą), galima konstatuoti, kad jam tikrai nebūdinga *scena* – toks pasakojimas, kai jo trukmės laikas sutampa su pasakojamų įvykių vyksmo laiku. Akivaizdu, kad nagrinėjamam pasakojimui būdinga *apžvalga* – kai pasakojimo laikas yra trumpesnis už įvykių laiką, ir kartu joje pasakojimo ritmas kinta – čia aptinkame *elipsių* ir *pauzių*. Ištraukos tekste aprašomi šie įvykiai, kurių datos yra nurodomos, o pirmojo įvykio atveju data yra numanoma: 1) Kęstutis pripažįsta Jogailą Algirdo įpėdiniu (tai galėjo įvykti 1377 metais, po Algirdo mirties); 2) kryžiuočių puldinėjimai ir Kęstučio priešinimasis jiems – 1377–1379 m.; 3) Skirgailos kelionė

į Vakarų Europos šalis – 1379 m. vasaros pabaiga–rudens pradžia; 4) 1379 m. rugsėjo 29 d. tarp Lietuvos valdovų ir Ordino pasirašoma Trakų sutartis; 3) Jogailos ir kryžiuočių 1380 m. vasario 27 dienos paliaubos; 4) tarp Jogailos ir Ordino slapta nuo Kęstučio pasirašyta Dovydiškių sutartis 1380 m. gegužės 31 dieną. Pasakojimo „tarpai“ tarp šių įvykių pasireiškia arba kaip naratyvinės *pauzės*, arba kaip *elipsės*. Pirmoji naratyvinė pauzė yra 3 sakiny, kuriuo aprašomi ne įvykiai, o apibūdinamas Kęstučio lūkestis. Antroji naratyvinė pauzė apima 9–16 sakinius, kuriais taip pat aprašomi ne įvykiai, o Vilniaus ir Trakų dvarų skirtingi politiniai siekiai. 17, 18, 19 sakiniais taip pat vietoj įvykių aptariamos Kęstučio ir Jogailos skirtingų politinių siekių raidos peripetijos. Naratyvine pauze laikytini ir 21–24 sakiniai, apibūdinantys Jogailos ir Kryžiuočių ordino suartėjimo motyvus. 28–33 sakiniais pasakojama, kodėl Trakų sutartis laikytina dvigubu kompromisu ir kuo ji buvo naudinga ar nenaudinga ją pasirašiusiems šalims. Kiti sakiniai, atrodo, kalba apie pačius įvykius, išskyrus 27-ąjį, kuriuo aprašomas galimas Trakų sutarties pasirašymo motyvas iš Jogailos požiūrio taško.

Šiame tekste, manau, galima aptikti ir elipsę. Pasakojime praleidžiami įvykiai, vykę tarp 1380 metų vasario 27 dieną pasirašytų paliaubų ir Dovydiškių sutarties pasirašymo dienos. Tokį „peršokimą“ pasakojime reikėtų vadinti *numanoma elipse*.

Naratyvinio dažnio prasme ši ištrauka vadintina *kartiniu* pasakojimu, nes čia apie tai, kas įvyko vieną kartą, pasakojama vieną kartą.

Naratologija, tyrinėdama literatūrinį naratyvą, aiškiai skiria naratyvo autorių nuo naratoriaus – naratyvo pasakotojo. Taip yra dėl to, kad literatūrinio naratyvo autorius ir naratorius dažniausiai yra ne tas pats asmuo. Na-

ratorius yra naratyvinis instrumentas, kurį autorius naudoja pristatyti ar plėtoti tekstą. Todėl naratorius ar naratoriai (jų viename naratyve gali būti ir keletas) visada yra naratyvinio teksto dalis, o autorius nėra imanentiškas tekstui, stovi tarsi teksto „išorėje“. Naratologija išskiria įvairias naratorių rūšis. Naratorius gali būti daugiau ar mažiau atviras, gerai informuotas, visur esantis, sąmoningas (angl. *self-conscious*) bei patikimas. Naratorius tai pat gali būti ekstradiegetinis (pirmojo laipsnio) ar intradiegetinis (antrojo laipsnio), heterodiegetinis (pats nedalyvaujantis pasakojamuose įvykiuose) ar homodiegetinis (dalyvaujantis pasakojamuose įvykiuose), pirmojo ar trečiojo asmens. Jis gali būti pasakojamų įvykių svarbiausias veikėjas, mažiau svarbus ar vien apžvalgininkas ir pan.

Tokią naratorių įvairovę litetatūriniame naratyve lemia pati literatūrinės fikcijos prigimtis. Fikcinio naratyvo autorius yra visiškai laisvas pasirinkti norimą naratoriaus poziciją, pasakoti vieno ar kito veikėjo lūpomis, įkelti jį į patį naratyvą ar iškelti už jo ribų atsižvelgdamas į tai, kokias idėjas savo kūriniu jis nori išreikšti. Tradiciniai istorikai paprastai mano, kad tokios laisvės jie neturi. Anot jų, istorikas savo požiūrio negali reikšti kokio nors istorinio veikėjo lūpomis ar iš jo požiūrio taško, nes tokio tikslaus „požiūrio taško“ ar istorinio veikėjo minčių remiantis istoriniais šaltiniais atkurti neįmanoma. O bandymas „sugalvoti“ kokio nors istorinio veikėjo „požiūrio tašką“, pasak jų, iš esmės paneigtų istorijos mokslininko pretenzijas. Tradicinėje istorijoje, kaip ir šioje nagrinėjamoje ištraukoje, autorius ir pasakotojas sutampa. Naratologijoje nurodoma, kad tokiais atvejais naratorius yra *visur esantis* (angl. *omnipresent*) – laisvai „juda“ pasakojimo erdvėje iš vienos vietos į kitą. Naratologai mano, kad toks narato-

rius tipas yra būdingas istoriografijai (Prince 1987: 68). Kita vertus, atrodo, kad Gudavičiui iš dalies būdingos ir *visažinio* (angl. *omniscient*) naratoriaus savybės, nes jis yra pasakotojas, žinantis praktiškai viską apie pasakojamus įvykius ir situacijas ir pasakojantis daugiau, nei jo naratyvo veikėjai žinojo. Išlyga čia yra tik tai, kad Gudavičius neperteikia, „nežino“ naratyvo veikėjų vidinio pasaulio, jų požiūrio taško.

Naratologija perspektyvą, iš kurios pasakojami įvykiai yra „matomi“, išreiškia *fokusuotės* (angl. *focalization*) ar *požiūrio taško* (angl. *point of view*) terminais. Genette'as jų vietoje vartoja *balso* konceptą. Ši perspektyva naratologijoje reiškia ne naratyvo autoriaus, o naratoriaus perspektyvą. Jei pasakojime nesinaudojama akivaizdžiu kokio nors naratoriaus, naratyvo veikėjo požiūrio tašku, tokia situacija vadinama *nuline fokusuote*. Nulinė fokusuotė dažniausiai būdinga visažiniam naratoriui. Atrodo, kad aptariamai Gudavičiaus naratyvo ištraukai būdinga nulinė fokusuotė – požiūrio taškas čia yra neapibrėžtas. Regis, nulinė fokusuotė būdinga daugumai istorinių naratyvų.

Ką parodo šios istorinio teksto ištraukos naratologinė analizė? Pirma, akivaizdu, kad istoriniam tekstui galima drąsiai taikyti naratologinę analizę. Antra, krinta į akis tai, kad čia, skirtingai nuo grynai literatūrinio naratyvo, sakiniams būdinga ne tik naracija, bet ir dar kai kas: jie kartu ir argumentuoja Gudavičiaus požiūrį į įvykius. Dėl to šis istoriko Gudavičiaus pasakojimas, atrodo, nėra pasakojimas grynąja prasme, nes jis atskleidžia ne tik įvykius, bet ir istoriko svarstymus bei išvadas. Gal šis argumentavimas ir išvadų formulavimas yra specifinė istorinio naratyvo savybė? Kita vertus, toks palyginti lengvas naratologinės „aparaturės“ taikymas istori-

niam tekstui, parodantis, kad istorija gali būti traktuojama kaip literatūros žanras, kelia kitokių keblumų: kuo gi tada skiriasi istorija, kaip specifinė literatūros žanro rūšis nuo kitų rūšių? Regis, jiskiriasi nuo literatūros tam tikru radikalumu, kurio naratologinė analizė negali padėti atskleisti.

Išvados

Radikaliojo naratyvistinės istorijos filosofijos sparno atstovų H. White'o ir F. Ankersmito nuomone, istorinis naratyvas yra labai artimas grožiniam. Todėl galima manyti, kad istorinio naratyvo tyrimui įmanoma pritaikyti literatūrologijos vartojamas grožinio pasakojimo tyrimo priemonės. Tokia analizė, regis, galėtų padėti nustatyti istorijos giminingumo literatūrai laipsnį. Tačiau iki šiol nei literatū-

rologai, nei istorijos filosofai beveik neanalizavo istorinio naratyvo literatūrologinėmis priemonėmis. Tai nulėmė literatūrologų tradicinis įprotis istorinio pasakojimo nelaikyti literatūrologijos mokslo objektu, o kita vertus, skirtingi grožinio ir istorinio pasakojimo analizės tikslai. Literatūrologai, analizuodami literatūrinį pasakojimą, siekia estetinių, o istorijos filosofai, analizuodami istorinį, – epistemologinių tikslų.

Išanalizavus konkrečią E. Gudavičiaus *Lietuvos istorijos* ištrauką naratologiškai paaiškėjo, kad istorija iš tikrųjų yra labai gimininga grožinei literatūrai, nes naratologinę analizę pavyko pritaikyti be didesnių keblumų. Tačiau kartu ši analizė, regis, parodo, kad ji nepada- da nei apibrėžti istorijos kaip literatūros porūšio, nei atskleisti istorijos ir grožinės literatūros esminio, radikalaus skirtumo.

LITERATŪRA

1. Ankersmit, F. 1999. „History and/as Cultural Analysis: Gibbon and Ovid“, in *The Practice of Cultural Analysis: Exposing Interdisciplinary Interpretation*. Eds. Mieke Bal and Bryan Gonzales. Stanford: Stanford University Press, 171–188.

2. Ankersmit, F. 1997. „Sprache und historische Erfahrung“, in *Historische Sinnbildung*. K. E. Müller, J. Rüsen (Hrsg.). Reinbek: Rowohlt, p. 388–407.

3. Ankersmit, F. 1995. „Statements, Texts, and Pictures“, in *A New Philosophy of History*. Eds. F. Ankersmit and H. Kellner. London: Reaction Books, p. 212–240.

4. Auerbachas, E. 2003. *Mimezisis: tikrovės vaizdavimas Vakaru pasaulio literatūroje*. Vilnius: Baltos lankos.

5. Barthes, R. 1954. *Michelet*. Trans. Richard Howard. New York: Hill and Wang, 1987.

6. Budrevičius, A. 1998. *Semiotikos įvadas*. Mokomoji priemonė informacijos ir komunikacijos studijoms. Vilnius.

7. Genette, G. 1980. *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Ithaca: Cornell University Press.

8. Gudavičius, E. 1999. *Lietuvos istorija*. T. 1. Nuo seniausių laikų iki 1569 metų. Vilnius.

9. Keršytė, N. 2002. *Intersubjektiniai santykiai literatūriniam diskurse*. Daktaro disertacija. Vilnius.

10. Munslow, A. 1997. *Deconstructing history*. London and New York: Routledge.

11. Nastopka, K. 2000. „Gedimino laiškai: istorinės ir literatūrinės reikšmės“, in *Baltos lankos* 12: 94–103.

12. Pavilionis, R. 1989. „Algirdas J. Greimas ir jo semiotika“, in Greimas A. J. *Semiotika*. Vilnius: Mintis.

13. Prince, G. 1987. *A Dictionary of Narratology*. University of Nebraska Press.

14. Propp, V. 1928. *Morphology of the Folktale*. Trans. Laurence Scott. Austin: U of Texas P, 1968.

15. Vaitiekūnas, D. 2000. Diskurso struktūros Broniaus Radzevičiaus romane *Priešaušrio vieškeliai*. Daktaro disertacija. Vilnius.

16. White, H. 1973. *Metahistory: the Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*. Baltimore–London.

17. White, H. 1999. „Literary theory and historical writing“, in *Figural Realism. Studies in the Mimesis Effect*. Baltimore–London.

18. Žukas, S. 1997. „Istorinis pasakojimas“, in *Lietuvos metraščiai*. Vilnius: Baltos lankos, p. 4–39.

19. Лотман, Ю. М. 1992–1993. *Избранные статьи*. Таллин. Т. 3.

THE HISTORICAL NARRATIVE AS AN OBJECT OF NARRATOLOGICAL ANALYSIS

Vytautas Žemgulis

Summary

Representatives of radical wing of philosophy of narrative history H. White and F. Ankersmit claim, that historical narrative is related to literary. Such proposition implicates that historical narration can be analysed by means of literature science. However so far, it seems that neither literature specialists nor philosophers of history have done this. In this article I will do my best to analyse the reasons why historical narrative has not been analysed

on a literature aspect. Furthermore, after having explained the main notions of theory of literature narrative I will try to analyse an extract from *History of Lithuania* by E. Gudavičius in a narratological way and will present my own conclusions about the benefit of such analysis of historical narrative to philosophy of history.

Keywords: historical narrative, fictional narrative, narratology, narratological analysis.

Įteikta 2004 03 01